

Henk Tijssen

**Om het behoud van
protestants Nederland**

Biografie VAN C.A. LINGBEEK,
DOMINEE EN POLITICUS

HENK TIJSSEN

Om het behoud van protestants Nederland

*Biografie van C.A. Lingbeek,
dominee en politicus*

uitgeverij

Voor mijn ouders J. Tijssen en L.J. Tijssen-Rijstenbil
Psalm 39:8

© Uitgeverij Kok, 2016
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk Garage BNO,
www.garage-bno.nl

ISBN 978 94 0190 761 3
ISBN e-book 978 94 0190 762 0
NUR 681

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vee-
lvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Dankwoord 9

Om het theocratisch ideaal – voorwoord door dr. R. Bisschop 10

Inleiding 12

Hoofdstuk 1 Afkomst en jeugd 14

De verdeelde kerk 15

Het geslacht Lingbeek 16

Het geslacht Höweler 18

Jeugdijaren 20

Naar school 21

De openbare school 22

Het Volkspetitionnement van 1878 23

Moderne predikanten 25

Opwekkingsbewegingen en revivals 25

Oefenaars 27

Afscheiding? 28

Kuyper of Hoedemaker? 29

De gezangenkwesatie als breekpunt 35

Oranje boven! 36

Zuid-Afrika 39

Hoofdstuk 2 Predikant 44

Lingbeek als student 45

Voorthuizen 1894-1896 (Gelderland) 48

Kubaard (Cubaard) 1896-1899 (Friesland) 48

Klundert 1899-1903 (Noord-Brabant) 59

Voorst 1903-1908 (Gelderland) 62

Spijk 1908-1918 (Groningen) 66

Steenwijk 1918-1919 (Overijssel) 68

Reitsum 1919-1925 (Friesland) 71

Urk 1931-1933 (toen Overijssel) 73

De schrijvende predikant 75

Hoofdstuk 3 Confessioneel 84

- Het ontstaan van de CV 85
- De CV na de Doleantie 91
- Lingbeek en de CV 93
- Lingbeek en het RO 1937 95
- Lingbeek en de GB 96
- Lingbeeks laatste jaren in de CV 99

Hoofdstuk 4 Staatsman 104

- De CHU 105
- De HGS 107
- De HGS in stemmenaantallen 114
- Interne problemen en conflicten 116
- Lingbeek in de Tweede Kamer (1925-1931 en 1933-1937) 139
- De relatie met andere politieke partijen 153
- Teloorgang van de HGS 169
- Enkele vooraanstaande HGS'ers 172

Hoofdstuk 5 Levenseinde, slotbeschouwing en relevantie 190

- Lingbeeks overlijden en begrafenis 191
- De opheffing van de HGS 203
- De Protestantse Unie (PU) 203
- Afsluiting en relevantie 206

Noten 211

Literatuur 261

- Archieven 266
- Gebruikte afkortingen 266

Afbeeldingen 268

Namenlijst 272

Bijlagen 285

Ds. Lingbeek

Dankwoord

Bij de totstandkoming van dit boek wil ik een aantal personen hartelijk danken voor hun medewerking in welke vorm dan ook. Dat betreft in de eerste plaats dr. R. Bisschop uit Veenendaal, Tweede Kamerlid namens de SGP, voor het schrijven van het voorwoord. Ds. M. van Kooten uit Elspeet en J.W. Duvekot uit Scherpenisse wil ik danken voor het doorlezen en becommentariëren van de conceptversie. Een bijzonder woord van dank aan de heer A. Verwijs uit Wijk en Aalburg, secretaris van de Landelijke Stichting tot bevordering van de Staatkundig Gereformeerde beginzelen, die alles zeer grondig heeft doorgenomen en van commentaar heeft voorzien, ook bracht hij mij op het spoor van het fotomateriaal. Ik heb veel aan uw tips, adviezen en correcties gehad. Hartelijk dank daarvoor! Dit geldt ook voor dr. S. Paas sr. uit Veenendaal die mij met zijn taalkundig inzicht en adviezen zeer geholpen heeft en ook prof. dr. F.A. van Lieburg hartelijk dank voor uw tips. Het personeel van de Theologische Universitaire Bibliotheek te Kampen en het Utrechts Archief wil ik danken voor de behulpzaamheid aan mij betoond tijdens het archiefonderzoek. De kerkenraden en kerkvoogdijen van de plaatsen waar Lingbeek predikant was, wil ik danken voor alle behulpzaamheid in welke vorm dan ook. Verder wil ik uitgeverij Kok, onderdeel van de VBK Media-groep, danken voor het feit dat zij voor de tweede keer een manuscript van mij willen uitgeven. In het bijzonder uitgever Floor Jonkers, maar ook redacteur Janna Willems hartelijk bedankt voor de prettige samenwerking! Ten slotte dank ik mijn vrouw Ina en onze kinderen Jacko, Annerieke, Laura en Thirza voor de tijd die zij mij hebben gegund om dit boek te schrijven. Ik draag het op aan mijn ouders, die dit jaar veertig jaar getrouwd zijn. Hun trouwtekst was: 'En nu, wat verwacht ik, o Heere! Mijn hoop, die is op U' (Psalm 39:8). De grootste dank behoort naar de Heere te gaan, want zonder Hem kunnen we niets doen.

De auteur

Om het theocratisch ideaal

In *De Telegraaf* van 17 november 1935 verscheen een tekening van de hand van Louis Raemaekers, een van de toonaangevende politieke prenttekenaars van die tijd. In de deuropening van een slaapkamer (“Ile Kamer”) staat de toenmalige premier Colijn afgebeeld als ‘Moeder Colijn’, met een lamp in haar hand. Vóór haar staan twee kleine mannetjes in hun nachthemdjes, die duidelijk erg geschrokken uit hun bedjes zijn gekomen. Zij stellen de predikanten Kersten en Lingbeek voor. Geruststellend vraagt ‘Moeder Colijn’: “Moeten jullie dan zoo erg huile-puile?” Waarop zij snikkend uitbrengen: “Wij hebben z-z-zoo’n groot zwart roomsch s-s-spook gezien!”

Ik vermoed dat Lingbeek, lid van de Tweede Kamer namens de Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij, de geestigheid van de prent wel heeft kunnen waarderen. De Tweede Kamer als een slaapkamer aangeduid, de markante Colijn als een zorgzame moeke getekend, en hij als klein ventje – mét karakteristieke baard – afgebeeld naast Kersten, als voorman van de SGP een politieke concurrent. In veel van zijn politieke publicaties bestrijdt Lingbeek zijn tegenstander op vergelijkbare wijze: niet met het zware slagzwaard van doorwrochte analyses en betogen, maar met het flitsende floret van de humor.

Ondertussen typeert deze politieke prent een van de belangrijkste punten van de HGS, een punt dat ze overigens deelde met de SGP en – in mindere mate – met de CHU. Dat is haar weerstand tegen de groeiende invloed van de Rooms-Katholieke Kerk. Onvermoeibaar kwam Lingbeek op voor het protestantse karakter van de Nederlandse natie. Ook de SGP en de CHU deden dat, maar elk van hen had zo haar eigen manier en accenten.

Lingbeek was wars van zuilvorming en verzuiling, die in die tijd volop gestalte kreeg. Het ging hem om een ‘staat met de Bijbel’. Terwijl de SGP bijvoorbeeld op het terrein van het onderwijs koos voor het stichten van eigen scholen, streefde de HGS naar de ‘openbare school met de Bijbel’. Daarbij was hij door en door hervormd, zodat hij afstand hield van alles wat zich kerkelijk afscheiden had. In de lijn van dr. Ph.J. Hoedemaker kwam hij op voor ‘heel de kerk en heel het volk’.

Dat neemt niet weg dat Lingbeek in de politieke arena soms wel samen met de SGP optrok. Zo steunde hij in 1925 het amendement van Kersten, dat ten doel had het gezantschap bij de paus op te heffen. De aanvaarding van dit amendement maakte een eind aan het eerste kabinet-Colijn.

Het politieke werk van Lingbeek is doortrokken van een theocratisch elan. Hij gaf daar op een geheel eigen manier vorm aan, zoals ook de voormannen van de SGP dat deden. Alleen daarom al is het waardevol dat deze levensbeschrijving verschijnt. Hij geeft inzicht in de verschillende manieren waarop theocratische idealen nagestreefd werden. Ondanks de verschillen daartussen stoelen zij op hetzelfde uitgangspunt: de Bijbel is niet alleen het Kompas voor ons persoonlijke, maar ook voor het politieke, kerkelijke en maatschappelijke leven. Hoe dit principe vervolgens doorvertaald dient te worden naar de praktijk, zal altijd een worsteling blijven.

dr. R. Bisschop

historicus en lid van de Tweede Kamer namens de SGP

Inleiding

Casper Andries Lingbeek stierf op 13 juni 1939 te Voorthuizen in zijn slaap. Een aantal maanden later brak de Tweede Wereldoorlog uit. Tijdens het interbellum was Lingbeek predikant en Kamerlid, net als G.H. Kersten en P. Zandt van de Staatkundig Gereformeerde Partij. Zijn partij heette Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij. Bij velen was Lingbeek geliefd. Regelmatig kreeg hij staande ovaties vanuit het publiek, bijvoorbeeld tijdens Prinsjesdag. Men vond hem een getuigende geus tegen Rome en Afscheiding. Iemand die zijn mond tenminste open durfde doen. Een geuzengestalte met een lange baard die opkwam voor de belangen van het protestantse volk.

Hij was een verdediger van het recht der Hervormde gezindheid en een strijder voor artikel 36 NGB onverkort. Ook voerde hij pleidooien voor openbaar onderwijs met de Bijbel en wenste een staat met de Bijbel. Lingbeek had daardoor een eenzame positie in de Tweede Kamer. Sommige afgevaardigden wilden na verloop van tijd zelfs niet meer met hem debatteren. Men meed de papenhater. Ondanks zijn antipapisme was hij echter een gemoedelijk en humoristisch man. Zijn antiroomse tirades kwamen voort uit zijn liefde voor de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), de vaderlandse kerk. Hij geloofde in een heilige, algemene protestantse kerk en had een hekel aan eigenmachtige kerkvormingen (afscheiding). In het bijzonder de leer van Philippus Jacobus Hoedemaker (1839-1910) raakte hem. Samengevat in de slogan: heel de kerk en heel het volk.

De bekende conservatieve denker Bart Jan Spruyt schreef al in 1999 in het *Reformatorisch Dagblad* (RD) dat er nog steeds geen biografie over Lingbeek geschreven was. Zestien jaar later wil ik aan zijn oproep gehoor geven en met dit boek hoop ik de leemte die er op dit gebied is, op te kunnen vullen. Lingbeek schreef heel veel. Daardoor is er het nodige over zijn leven te vertellen. In het jeugdblad *Koers houden* deelde hij bijvoorbeeld jeugdindrukken met zijn lezers, en de vele antwoorden die hij in de 'Vragenbus', een rubriek in *Hervormd Weekblad De Gereformeerde Kerk*, schreef, geven ons een kijkje in zijn ziel. Veel artikelen uit *Staat en Kerk*, het blad van de Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij (HGS) waren van zijn hand. Ook schreef hij verschillende boeken en brochures. Uiteindelijk was

een onafhankelijk protestants dagblad zijn ideaal, maar dat heeft hij door omstandigheden nooit kunnen realiseren.

De indeling van het boek is als volgt: hoofdstuk 1 behandelt Lingbeeks afkomst en roerige jeugdjaren. In hoofdstuk 2 komt zijn studietijd en predikantschap aan bod. Lingbeek nam een belangrijke plaats in binnen de Confessionele Vereniging (CV). Al vroeg begon hij met het schrijven van artikelen voor het *Hervormd Weekblad De Gereformeerde Kerk* (DGK). In hoofdstuk 3 besteed ik uitgebreid aandacht aan de CV en Lingbeeks plaats in deze vereniging. Naast zijn schrijverswerk voor DGK schreef hij enkele boeken en brochures. Nadat hij Kamerlid was geworden, nam zijn schrijfproductie alleen maar toe. Hoofdstuk 4 bespreekt de opkomst en ondergang van de HGS en de positie van Lingbeek daarin. Zijn levenseinde en begrafenis worden in hoofdstuk 5 besproken. In dit hoofdstuk trek ik een aantal lijnen door naar het heden, met name als het gaat om de invulling van artikel 36 NGB. Ten slotte completeren enkele bijlagen, een literatuurlijst, een lijst met gebruikte afkortingen en een namenregister het geheel.

Lingbeek vertegenwoordigde een hervormde generatie die streed voor het behoud van de confessie en artikel 36 NGB onverkort. Men wilde niet naar Ulrum, maar men wilde pal staan voor de gereformeerde leer in een pluriforme kerk. Het lijkt anno 2016 of deze strijd verloren is, tenminste, als we naar de kwantiteit kijken. Maar de God van de kerk leeft! Op het gebed wil Hij wonderen doen. ‘De Heere heeft nog geen lust om kerk en volk te doden. Hij geeft ons hieraan vast te houden: dat Hij het doet, dat Hij zorgt voor Zijn eer, dat Hij het ongelooft zal beschamen.’¹

‘Treure uw ziel met de mijne over Israëls lot,
 ’t schuldig kroost der verkoren Vaderen,
 ’t weerspannig geslacht der miskenners van God,
 met het bloed der profeten in de aderen!’

Henk Tijssen MA
 Kampen, maart 2016

HOOFDSTUK 1

Afkomst en jeugd

De tweede helft van de negentiende eeuw groeide de economie van Nederland mee met de internationale conjunctuur. Tussen 1850 en 1870 verdrievoudigde de totale invoer en uitvoer. Dit leidde ertoe dat de levensomstandigheden van brede lagen van de bevolking langzamerhand verbeterden.¹ En verbetering van levensomstandigheden betekende dat de ‘kleine luiden’ – de arbeidersklasse – steeds meer van zich lieten horen, niet alleen in de maatschappij, maar zeker ook in de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). De achttiende-eeuwse verlichtingsgeest was bijna volledig van bovenaf (via professoren en predikanten) binnengedrongen in de NHK. Het was de verlichtingsgeest van vrijheid, gelijkheid en broederschap. De vrijheidsgedachte uitte zich in een zeer vergaande leervrijheid in de kerk. De gelijkheids- en broederschapsgedachte zorgde ervoor dat er een geest van algemene verzoening door de NHK ging waaien. Krachtens de verzoening zou iedereen zalig worden die netjes leefde. In de praktijk betekende dat uiteindelijk elk mens. Dit resulteerde in preken waarin de nadruk werd gelegd op de deugd en de broederlijke liefde en waarin het appellerend aspect en het waarschuwend woord werden veronachtzaamd. Een groot deel van het kerkvolk accepteerde dit niet.

De verdeelde kerk

De moderne prediking leidde op veel plaatsen tot botsingen tussen orthodoxen (zij die het bij het oude wilden houden) en modernen (zij die de nieuwe verlichtingsideeën omhelsden). Het orthodoxe deel van de kerk wilde de Drie Formulieren van Enigheid (Heidelbergse Catechismus, Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB) en de Dordtse Leerregels) handhaven en stelde er prijs op dat zondagsmiddags gepreekt werd uit de Heidelbergse Catechismus. Ook wenste een deel van hen geen gezangen te zingen. Het moderne deel ging het voornamelijk om deugd en moraalprediking. Voor de ene groep was de Bijbel een richtsnoer, terwijl het Woord voor de andere stroming een opvoedingsboek tot het worden van een beter mens was.

De tegenstellingen begonnen met de invoering van het Algemeen Reglement in 1816. Scheuring en breuk konden hierdoor niet uitblijven. In 1834 kwam het tot een botsing in Ulrum. Ds. Hendrik de Cock (1801-1842) en zijn kerkenraad tekenden de Akte van Afscheiding of Wederkeer. De breuk was een feit. Wat begon in Ulrum, breidde zich als een olievlek uit over Nederland. Vele predikanten verlieten de NHK, onder wie Hendrik Peter Scholte (1805-1868)² uit Genderen en zijn studiegenoot aan de Leidse universiteit Simon van Velzen (1809-1896) uit Drogeham.³ Over het algemeen betrof het jonge predikanten van rond de dertig jaar. Veel rechtzinnige (vaak oudere) predikanten bleven de kerk der vaderen trouw. Tot hen behoorde Alphonse Pierre Antoine du Cloux (1808-1890),⁴ die zich in zijn Losdorpse periode (1837-1851) aansloot bij de 'Vrienden der Waarheid', de voorloper van de Confessionele Vereniging (CV). Maar onder hen waren ook mannen als Jacobus Johannes le Roy (1772-1850), die bijna heel zijn ambtelijke loopbaan in de Zuid-Hollandse plaats Oude-Tonge heeft gestaan, Dirk Adrianus Detmar (1774-1844), Bernardus Moorrees (1780-1860), Dirk Molenaar (1786-1865) en Jan Jacob Knap (1806-1865). Moorrees schreef zelfs een vermanende brochure aan zowel de afgescheidenen als de blijvende kerkleden.⁵ De weg naar Ulrum (Afscheiding) was voor hen een heilloze weg en een brug te ver.⁶ Vanuit de afgescheiden hoek begreep men niet waarom zulke waardige dienst-knechten van Jezus Christus zich nog thuis konden voelen in het Hervormde Genootschap. Vele NHK-leden waren blij dat er nog behoudende predikanten bleven in de vaderlandse kerk.

Het geslacht Lingbeek

Op 5 februari 1867, midden in een kerkelijk en maatschappelijk roerige tijd, werd Casper Andries Lingbeek geboren. De naam Lingbeek ontstond in de achttiende eeuw. De familie Lingbeek kwam van oorsprong uit het Münsterland (Duitsland). Op 26 oktober 1737 zette Antoonij Jans Lijmbeek, die rond 1720 geboren was, zijn handtekening met daarin de vermelding Lijmbeek onder een officieel document. Lijmbeek is afgeleid van het tegenwoordige Duitse dorp Lembeck, dat aan het gelijknamige beekje ten noordoosten van de Duitse stad Dorsten ligt. Lembeck dankte zijn bekendheid aan het slot Lembeck, het grootste waterslot van Münsterland.⁷ De naam Lembeck werd in een oorkonde uit 1017 voor het eerst genoemd. Adolf van Lembeck was de eerste ridder die als bestuurder van de heerlijkheid Lembeck vermeld werd in 1177. Hij en zijn opvolgers waren verantwoordelijk voor de rechtspraak in het

Tot de predikanten die ooit een naam hadden in christelijk Nederland maar in de vergetelheid dreigen te geraken, behoort zeker ook ds. C.A. Lingbeek. Hij was een markante dominee, die in de kerk ageerde tegen de invloed van Abraham Kuyper en alle vormen van afscheidingsdenken, en in de politiek opkwam voor de oude, protestantse identiteit van ons land. In deze fraaie studie heeft Henk Tijssen een zorgvuldig portret van ds. Lingbeek getekend, en daarmee verdient hij de waardering van allen die de oude Hervormde Kerk en de protestantse identiteit van ons land ter harte gaan. Zij zullen dit boek ongetwijfeld met grote belangstelling lezen.

Bart Jan Spruyt, DOCTOR IN DE GESCHIEDENIS, PUBLICIST

Casper Andries Lingbeek was in de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog predikant, en Tweede Kamerlid voor zijn eigen Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij. Lingbeek was fel antikatholiek en had niets op met 'scheurmakers' als Abraham Kuyper. Voor zijn volgelingen was Lingbeek een getuigende geus tegen Rome en de Afscheiding, maar in de Kamer werd hij door veel afgevaardigden geheel genegeerd. Henk Tijssen schetst in zijn biografie een compleet beeld van deze dominee en politicus.

Henk Tijssen (1977) is docent Burgerschap (Maatschappijleer) en Economische Vakken aan het Hoornbeek College in Kampen. Hij is auteur van de boeken *De dominee van de NSB* over dr. W.Th. Boissevain (1880-1945) en *NSB-predikant* over ds. mr. L.C.W. Ekering (1889-1964).

www.kok.nl

uitgeverij

